

KRŠĆANIN I EKOLOGIJA

Živan Bezić

»Trebalo ljubiti Zemlju prije nego bude kasno«
(Oscar Ichazo)

Ekološki se problemi danas nalaze u središtu svjetske pažnje. O njima se mnogo diskutira, piše i govori. Postali su školski predmet i dali su podlogu za razvitak jedne nove znanosti. Ušli su u programe mnogih političkih stranaka, a neke su države ponukali da poboljšaju svoje zakonodavstvo.

Ekološka svijest se je posebno probudila poslije Deklaracije o ljudskom okolišu UN god. 1972. u Stockholmu i glasovitog izvještaja Rimskog kluba te iste godine.¹ Otada je postalo jasno da nas dosadašnji industrijski i tehnički »rast« vodi u propast. Pogotovo se je to očitivalo otkada smo suočeni sa strahovitim posljedicama nuklearnih zračenja. Černobil je svima napokon otvorio oči: nuklearna sablast već šeta svijetom...

O ekologiji bi se dalo govoriti sa mnogih vidika: prirodoslovno-znanstvenog, ekonomskog, medicinskog, antropološkog, sociološkog, kulturnog, pravnog, političkog, religioznog i moralnog. Ekologija je postala interdisciplinarna i multidisciplinarna znanost. Mi ćemo se ovdje na nju osvrnuti prije svega s vjersko-moralnog stajališta.

EKOLOŠKA KRIZA

Dugo je naš zapadni svijet živio uljuljan u snove o neprekidnom rastu, vječnom napretku i općem blagostanju. Sad smo se, poslije II. svjet. rata, naglo trgnuli i na svoj užas uvidjeli da se nalazimo na pragu atomske katastrofe i ekološke apokalipse. Našli smo se nenadano usred smrtonosne ekološke krize.²

No, prije nego uđemo u fenomenologiju krize moramo razjasniti pojam ekologije. Što je ekologija? Ta nam učena kovanica dolazi iz grčkog

¹ D. Meadows i dr., *Granice rasta*. Stvarnost, Zagreb 1973.

² R. Wagner, *Environment and Man*. Norton Comp., New York. 1971.

M. Dizdarević, *Rječnik ekologije*. ZIU, Sarajevo 1974.

R. Supek, *Ova jedina zemlja*. SNL, Zagreb 1978.

A. Gorz, *Ecologia e politica*. Cappelli, Bologna 1978.

M. Eisenbud, *Environment, Technology and Health*. New York Univ. Press, N. York 1978.

V. Giacomini, *Perchè l'ecologia*. La Scuola, Brescia 1980.

J. P. Paivret i dr., *L'illusion écologique*. Seuil, Paris 1980.

O. H. Steck, *World and Environment*. Nashville, Abingdon 1980.

R. Klepac, *Osnove ekologije*. Zagreb 1980.

E. Drewermann, *Der tödliche Fortschritt*. Pustet, Regensburg 1981.

A. Russo i dr., *I grandi sistemi dell'ecologismo*. Angeli, Milano 1987.

I. Cifrić i dr., *Društvo i ekološka kriza*. Soc. Dr. Hrvatske, Zagreb 1988.

I. Cifrić i dr., *Ekološke dileme*. Sociol. Dr. Hrvatske, Zagreb 1989.

jezika. Oikos ili oikia znači: kuća, dom, boravište, stanište, a logos je: riječ, govor ili nauka. Prema tome bi ekologija bila doslovce znanost o (ljudskom) boravištu ili staništu.³

Kako čovjek stanuje ili boravi na određenom tlu, okružen dijelom prirode, njegovo boravište obično zovemo okolinom, okolicom ili okolišem. Pošto riječ okolina ima i šire društveno značenje, a riječ okolica u prvom redu geografsko, preostaje nam kao najprecizniji hrvatski izraz termin okoliš (Slovenci imaju zgodan izraz okolje, Nijemci Umwelt, a Englezi environment). Taj izraz ima čisto ekološko značenje. Tako bi ekologija bila znanost o ljudskom okolišu.

No čovjek ne živi u prirodi sam. Uza nj, i prije njega, u istom okolišu stanuju i druga živa bića, biljke i životinje (flora i fauna, biosfera). On s njima živi i od njih živi. Sudbinski su povezani istim okolišem. Zato se ekologija bavi i njihovom životnom sredinom pa se može nazvati i znanošću o životnoj sredini uopće, o biosferi. A pošto je čitava priroda jedan jedinstveni ekosistem, u kojem je usko povezana organska i anorganska materija, ekologija je znanost i vještina održavanja prirodne ravnoteže.⁴

Ekologija dakle proučava odnos živih i neživih bića u prirodi. Prema tome je ona zaista nauka o ravnoteži žive i nežive prirode. Ako tu ravnotežu studira faktografski i kauzalno, imamo znanost ekologije. Ako je promatra sa svrhom zaštite i očuvanja te ravnoteže, imamo praktičnu ekologiju, dakle novu ljudsku djelatnost kojoj bi trebalo naći posebno ime. U skladu s već uhodanim grčkim korijenom predlažem izraze: ekofronta, filojkija ili ekofilatija.⁵

Ako je ekologija znanost, onda je ekolog učenjak koji se bavi tom znanošću. Međutim, riječ ekolog u nas se uzima u širokom smislu i označuje svakoga tko se, makar i diletantski, bavi ekološkom problematikom. To nije ispravno jer se tako brkaju pojmovi. Oni koji se ekologijom bave samo praktično i amaterski mogli bi se zvati ekolozi (engleski: ecologists, environmetalists), ekofili, ekoamateri ili zeleni. Ovaj posljednji izraz je postao popularan u nas i u svijetu. Čitav bi se pokret stoga mogao nazvati zeleni, zelena akcija ili ekofronta. Ekologizam bi bio pretjerano ili isključivo isticanje ekoloških problema na štetu svih ostalih.

³ Prema starogrčkome bi se ekologija trebala izgovarati ojkologija. Međutim, po novogrčkom se izgovara ekologija (kao i riječi s istim korijenom: ekonomija, ekumena, ekumenizam i sl.).

⁴ C. F. v. Weizsäcker, *Jedinstvo prirode*. Masleša, Sarajevo 1988.

⁵ Briga na grčkome glasi frontis (od frontizo), dakle kroatizirano ekofronta. Danas takva riječ zvuči bojovno ali, obzirom na opasnost u kojoj se nalazimo, dobro nam dođe malo ratobornosti. Od gl. meletao (brinuti se) imamo imenice meletē, melema i (epi)meleia, pohrvačeno ekomeleja.

Ako za kovanje novog izraza uzmemo pojam prijateljstva i naklonosti, mogli bismo imati filojkiju (od filas kao filozofija, filologija, filantropija, filatelija i sl.) ili ekofiliju.

Ako nam je draži pojam čuvanje prirode, onda nam se nude izrazi ekosoterija (soteria, čuvanje, spasavanje) ili ekofilatija (od filatto — čuvati).

Pošto smo razjasnili terminologiju, možemo prijeći na razmatranje same ekološke krize. U čemu se ona sastoji? Globalno govoreći u *krivom odnosu* čovjeka prema prirodi. Taj odnos je prije svega površan i neozbiljan. Sve do posljednjih decenija čovjek uopće nije bio svjestan toga svog ležernog i neodgovornog stava prema prirodi koja ga okružuje. Dok se je čovjek kretao zemljom svojim vlastitim nogama (uz pomoć konja, magarca i deve) i obrađivao je svojim rukama, živio je s prirodom, osjećao s njome, divio joj se i uživao u krajoliku kojim se je kretao. Danas sve manji broj ljudi obrađuje zemlju i sve manje njome hoda. Većina se ljudi vozi, plovi i leti. Zapravo juri svijetom ni ne gledajući na majku prirodu koja ga je rodila. Tko ne putuje većinom živi u gradu, izoliran od prirode cementom, asfaltom i tehnikom. Stanovnici sela postaju sve rjeđi, a i sela kreću putem urbanizacije.

Ne samo da je odnos čovjeka prema prirodi neozbiljan i neodgovoran, on je postao potpuno kriv i naopak. Čovjek se je svojim postupcima pretvorio u neprijatelja i uništioa svoje životne sredine. Mjesto da je štiti, on je nemilo iskorišćuje, uporno zagađuje, ugrožava i uništava, a sve to na svoju vlastitu štetu.

Činjenice su tako očevidne i toliko poznate da nije potrebno na njima insistirati. Dovoljno ih je natuknuti. Iskorištavanje prirode ide do njezine potpune iscrpljenosti. Nerazumno se iz nje izvlače i posljednje rezerve energije. Sve manje je vode, ugljena, ruda, struje i hrane, a sposobnost prirodne regeneracije je ograničena. Prisiljeni smo posegnuti za atomskom energijom ili je tražiti na drugim nebeskim tijelima (sunčana energija).⁶

Naša se Zemlja uporno zagađuje na mnogo načina, osobito otpacima života i rada. Polucija zemlje, zraka, voda, rijeka, jezera i mora je u punom jeku. U staro se je vrijeme smeće bacalo na ulicu, poslije s ulice u kanale, iz kanala u potoke i rijeke, a poslije u jezera i mora. Kanalizacija je veliki dio voda i tala pretvorila u »veliku kloaku«. Pijemo zagađenu vodu, jedemo otrovanu hranu i dišemo smradni zrak. Već su izumrle neke vrste biljaka i životinja a druge su pred izginućem.

Zagađenje voda, zemlje i zraka napreduje u tolikoj mjeri da je ugrožen i čovjekov život na zemlji. Većina industrijskih otpadaka je otrovna. Insekticidi, pesticidi i herbicidi ne uništavaju samo gamad, već truju i čovjekovu hranu. Deterdženti i hemijski otpaci (živa, olovo) truju sve živo. U zraku se gomilaju goleme količine ugljičnog dioksida (CO₂). Smrtonosna zračenja atomske energije ugrožavaju i zdravlje i opstanak čovjekov na ovoj planeti. Nuklearnu kontaminaciju doživljujemo još od vremena Hirošime, a nije prestala ni nakon Černobila. Sve nam je postalo kužno i opasno za život, tlo, voda, zrak, hrana i piće.

Pustošenje ljudskog okoliša neminovno kreće u pravcu uništenja čovjekova života, prirodne ravnoteže pa i opstanka našeg planeta (hidro-

⁶ H. Grul, *Jedna planeta je opljačkana*. Prosvjeta, Beograd 1985.

genska bolmba). Devastacija krajolika, sjeća šuma, uništavanje plodnog zemljišta (ceste, pruge, tvornice, aerodromi, zgrade), iscrpljivanje energetskih vrela, trijebljenje flore i faune, trovanje voda, tla i zraka jest zloupotreba ljudske vlasti nad prirodom, teška vrsta nasilja i agresije jednog razumnog (!) stvora nad ostalim stvorovima.⁷

Čemu sve to vodi? Da li jedino poremećenju ravnoteže u prirodi? To je samo blagi izraz da se ne spomenu katastrofalne posljedice te neravnoteže. Ekološka kriza vodi u ravnoj crti prema općoj kataklizmi i propasti samog čovjeka. Svi smo u opasnosti za svoj opstanak, i ljudi i životinje, i selo i grad. Sve je ugroženo, i naš neposredni okoliš i sama priroda u cjelini. Sjetimo se samo Bhopala, Sevesa, Černobila i Rajne. Ili, da ne idemo daleko, pokušajmo se okupati u našem Kaštelanskom zaljevu.

Usljed ekološke krize pred našim se očima odvija ne obični genocid, već i antropocid općenito te pravi pravcati ekocid. Kad smo imali smjelosti navijestiti »smrt Boga«, eto nas već na putu ubijanja čovjeka i svih ostalih stvorova.

KRIZA STVARA PROBLEME

Dugo su ljudi vjerovali da nerazboritom industrijalizacijom i tehnizacijom »pokoravaju prirodu«, oslobađaju se njezine vlasti i promiču svoje blagostanje. To su nazivali »progresom«. Varljiv je to bio napredak. Zapravo je to bio nazadak koji nas je vodio u sukob s prirodom te zbog toga u smrt i katastrofu.⁸ Bijeli kruh, kolači, slatkiši i konzerve su nam ugrozile zdravlje. Umjetno gnojivo, pesticidi i svi ostali »cidi« ubijaju i svog izumitelja. Nuklearke siju oko sebe smrt. Na izazove naših ponosnih tvorničkih dimnjaka priroda je odgovorila kiselim kišama, itd. itd.

»Granice rasta« već su na vidiku.⁹ Očito je da čovjek nema prava učiniti sve ono što je sposoban učiniti. Naš potrošački mentalitet se je pokazao pogubnim. Vjera u neograničeni razvoj i napredak je dobrobrano splasnula. Spoznali smo da nam neodgovorno uništavanje prirode ništa ne rješava, ono samo komplicira život i stvara probleme. Nije naime problem u prirodi, on je u nama. Sam čovjek je postao problem.

Stoga je ekološka kriza najprije antropološki problem.¹⁰ Nije teškoća samo u tome kako ishraniti tolike milijarde ljudi i očuvati njihove živote. Pitanje seže mnogo dublje: kakav odnos čovjek treba zauzeti prema prirodi koja ga okružuje. Ljudi si umišljaju da stoje nad prirodom, da su njezini gospodari, vlasnici i neograničeni exploitatori.¹¹

●
⁷ »Der Gebrauch der Natur wird zu ihrem Verbrauch« (poslanica njemačkih biskupa).

⁸ E. Drewermann, *Der tödliche Fortschritt*. Pustet, Regensburg 1981.

⁹ D. Meadows i dr., *Granice rasta*. Stvarnost, Zagreb 1973.

E. Pestel, *Jenseits der Grenzen des Wachstums*. DVA, Stuttgart 1988.

¹⁰ Z. Roca, *Demografsko-ekološki slom*. A. Cesarec, Zagreb 1987.

G. B. Guzzetti, *Ecologia, popolazione i morale*. LDC, Leumann Torino 1988.

¹¹ Ph. Schmitz (Hg), *Macht euch die Erde untertan*, Echter, Würzburg 1981.

Opravdavajući se filozofijom subjekta-objekta, sebe su proglasili subjektom a prirodu objektom, pukim objektom svojih nezasićenih protjeva. Zaboravili su da su i oni samo dio te prirode.

Što je još gore, zaboravili su da su djeca te iste prirode te da je ona njihova majka, njihova kolijevka i hraniteljka.¹² Ona je i naša kuća (oikia), naš život i naša sudbina.¹³ A što čovjek čini? Gore nego pseto. Ono nikad ne zagađuje kuću u kojoj živi, a čovjek to čini.¹⁴ Kao nezahvalno dijete čak diže i ruku na »majku zemlju« devastirajući je, trujući je i uništavajući je.

Namjesto zdravog realizma u odnosu na prirodu čovjek je zauzeo stav egoističnog antropocentrizma. Tako je on sam sebi postao problem. Izolirao se je od svoje majke i hraniteljice, sveo je na minimum svoje veze s njome, zatvorio se je u svoj egoizam i narcizam. Slijep je za svoju okolinu i svoj okoliš, premda je Kurt Lewin već davno odredio ljudsko ponašanje kao funkciju osobnosti i ambijenta.¹⁵ Od prividne antinomije »natura aut cultura«, on je stvorio pravu antinomiju i jednostrano se opredijelio za kulturu. Na taj način je stvorio i kulturni problem.¹⁶

Izjednačivši kulturu i civilizaciju s tehnikom, čovjek se je stavio isključivo u službu tehnike, postao je »homo technologicus«. I seljak se već tehnicizira a građanin pogotovo. Ovaj je prestao biti »homo naturalis«. On više gotovo i ne dolazi u izravni dodir s prirodom. Ako je kada na to primoran, on to čini samo posredstvom tehnike i njezinih pomagala. A upravo tehnika, osobito prljava industrijska tehnika, najviše ugrožava prirodni okoliš i ljudsku životnu sredinu. Zeleći podići što više kvalitet života pomoću tehnike, čovjek baš njome najviše stavlja u opasnost svoje zdravlje, vlastiti opstanak i život uopće.

Tako nas je ekološka kriza, potaknuta među ostalim i modernom tehnikom, suočila i s medicinskim problemom: kako spasiti ljudsko zdravlje i život?¹⁷ Stvaranje smoga, zagrijavanje zraka, otapanje polarnog leda, dizanje morske površine, ugrožavanje fotosinteze i probijanje ozonske mase znatno su pogoršale klimatske uvjete življenja. Zaglušna buka strojeva, vozila i kućnih aparata, uz ostale opasnosti za ljudski život (struja, plin, trovanja) stavljaju medicinu pred nove zadatke.

¹² N. Tomaseo: »Puk nam je otac, a zemlja majka naša«.

¹³ Naslov spomenute poslanice njemač. episkopata glasi: »Zukunft der Schöpfung — Zukunft der Menschheit« (1980).

¹⁴ Aludirajući na zagađenje zemlje po ljudima, na riječ »pollution« (zagađenje), Englezi su skovali »populution«.

¹⁵ K. Lewin, *Principles of topological psychology*. McGraw-Hill, N. York 1936. O istom su pitanju pisali i drugi, npr.

R. G. Barker, *Ecological psychology*. Stanford Univ. Press, Stanford 1968.

N. W. Heimstra i dr., *Environmental psychology*. Brooks, Monterey 1974.

C. Lewy-Leboyer, *Psychology and Environment*, Sage Publ. Beverly Hills 1982.

¹⁶ M. Žderić, *Škola i životna sredina*. Misao, Novi Sad 1983.

H. Lübbe, E. Ströcker (Hg), *Oekologische Probleme im kulturellen Wandel*. Schöningh, Paderborn 1986.

¹⁷ H. Schaefer (Hg), *Umwelt und Gesundheit*. Aspekte einer sozialen Medizin. Frankfurt 1982.

No, je li više uopće moguća dekontaminacija tla i sredine u kojoj živimo? Kako zaliječiti, kad već nije moguće izliječiti, nove bolesti što nam ih donosi ekološka zloupotreba (npr. leukemija, rak)?

Razbijanje ekološke ravnoteže bacilo nas je u ozbiljne ekonomske poteškoće.¹⁸ Mjesto da ekonomija slijedi ekologiju, ona je stavila profit za svoju vrhovnu normu. Profit ju je zaslijepio pa je zbog njega upropastila ekosistem, a s njim i sebe. Istrošila je prirodne sirovine a stvorila problem otpadaka i ambalaže. Iscrpila je izvorišta energije i ostalih resursa pa je prisiljena stvarati umjetne tvari i rizične energente. Konačna cijena nerazumne ekonomije može na koncu biti zaista previsoka — ekološka katastrofa.

Svi ti ekonomski i medicinski poremećaji uz tehnološko nasilje nad prirodom morali su se odraziti i na samo ljudsko društvo. Ekološka kriza nas stavlja pred sudbonosno pitanje: kako će osiromašena zemlja moći prehraniti nove milijarde stanovnika kad ne može ni sadašnje četiri? Eksplozija pučanstva vodi prenapučenosti i još većem zagađenju. Već sada se pokazuju znatne demografske, socijalne i sociološke preraspodjele.¹⁹ Pojavljuju se nove pravne i zakonodavne dileme.²⁰ Planiraju se, ukoliko već nisu ostvareni, novi pravni instituti i institucije za savladavanje ekološke ugroženosti.

Okolišna problematika je potakla i živu političku aktivnost u svijetu.²¹ Tko ima prava rješenja za nabujale ekoprobleme: plutokracija, demokracija ili tehno­k­racija, tj. totalitarizam tehničke države i tehničke elite? Za riječ su se javili i mladi koji su, spravom, najviše zabrinuti za svoju budućnost. Nastali su bućni ekološki pokreti.²² Oni se jako množe i nalaze se pred pitanjem da li ostati na razini pokreta ili se pretvoriti u prave političke stranke?²³ Živnula je i naša domaća ekofronta, najviše poznata kao »zelena akcija«.²⁴

Hvala Bogu, ekološka svijest se je dobroano probudila i u nas i u svijetu.²⁵ Za budućnost naše Zemlje spremaju se bolji dani. Lijepo su tu nadu izrazili njemački biskupi: »Čovječanstvo ima budućnost samo ako i druga stvorenja budu imala budućnost.«²⁶

PROBLEMI TRAJE RJEŠENJE

Dobro je što se je ekološka svijest probudila i što ona prožima društvene i političke faktore. No, hoće li sama sociologija, politika, ekonomija i tehnologija uspješno riješiti glavne probleme nametnute

¹⁸ A. V. Kneese, *Economics and Environment*. Penguin, London 1977.

U. E. Simonis (Hg), *Oekonomie und Oekologie*. Müller V., Karlsruhe 1980.

¹⁹ D. Ž. Marković, *Socijalna ekologija*. Zavod za udžb. Beograd 1986.

²⁰ A. Gorz, *Ekologija i politika*. Prosveta, Beograd 1982.

²¹ W. P. Brücklin, *Grüne Politik*. Westdeutscher V., Opladen 1984.

²² W. Wessolleck, *Die Oekologiebewegung*. Pahl-Rugenstein, Köln 1985.

²³ Dr. N. Visković, *Evropa glasa zeleno* (Nedjeljna Dalmacija, 5. XI 1989, 23).

²⁴ U Hrvatskoj su poznati ekolozi: R. Supek, Afrić, Cifrić, Caldarović, Čulig, Lay i dr. U Splitu se ističu: Visković, Rogošić, Pokrovac i Grenc.

²⁵ I. Cifrić, B. Čulig, *Ekološka svijest mladih*. Zavod za sociol. Fil. Fak. Zagreb 1987.

²⁶ Već spomenuta poslanica njem. biskupa (*Herder Korrespondenz*, br. 11, g. 1980, str. 560).

od ekološke krize?²⁷ Svijest nije nikada potpuno determinirana materijalnim, političkim, socijalnim i ekonomskim čimbenicima. Kako smo već vidjeli, ekonomska je kriza u prvom redu uvjetovana krivim odnosom čovjeka prema prirodi, dakle krivom svijješću. Stoga početak uspješnog rješavanja ove krize treba tražiti najprije na području ljudske svijesti i duhovnog stava čovjeka prema prirodi.

Prema tome, ekološka tematika je također problem nazora, vjere, teologije i morala. Pače, načelno je upravo to njihov problem. II. vatic. sabor je sasvim točno kazao da se svi ljudski problemi najprije tiču čovjekova »esse« a ne »habere«. Zato je ne samo pitanje postanka čovjeka nego i njegova opstanka na zemlji prije svega metafizički i religiozni problem.²⁸ Lijepo to Nijemci kažu: ekologija nije u prvom redu »Sachfrage« nego prije svega »Sinnfrage«. U pitanju je smisao ljudskog života i svrha njegova boravka na zemlji.

Na dnu svih ekoloških kriza leži presudno pitanje: je li čovjek gospodar prirode? Je li ona podložna njegovom suverenom gospodstvu? Može li priroda biti samo mrtvi objekt svih čovjekovih prohtjeva? Čija je existencija prvotna, prirode ili čovjeka? Tko o kome zavisi? Je li uopće na mjestu pitanje gospodara i slugu?

Na sva ta pitanja nam znanost može odgovoriti samo djelomično. To je posao filozofije, etike i religije. Smisao postojanja i čovjeka i prirode uključen je u tajnu njihova postanka. Stoga se moramo pitati: tko je od njih stvoritelj a tko stvor? Nisu li ipak oboje stvorenja, oboje upućeni jedno na drugo, a svi skupa nekoj višoj svrsi? Što nam o tome kaže vjera, odnosno Biblija?

Odgovor nam je već davno svima poznat. O tome nam govore već prve stranice Sv. pisma. I čovjek i priroda su Božja stvorenja, zato oboje trebaju služiti svome Stvoritelju (ps. 49: »Meus est orbis terrae et plenitudo eius«) a jedno drugome pomagati. O tome nam svjedoči i divni hvalospjev proroka Danijela: »Benedicite omnia opera Domini Domino...« Pošto je čovjek jedino razumno stvorenje u prirodi, Bog mu je povjerio upravu, obrađivanje i čuvanje Zemlje (Gen 1:28,2:15).²⁹ Adamu je darovan Eden da ostane Eden, tj. perivoj a ne smetište. Zemlja je predana u ruke prvih ljudi da je obrađuju i neoskrvnjenu ostave u baštinu svojim potomcima, svim naraštajima.

²⁷ P. Kleinmann, *Politische Oekologie und ökologische Theologie*. Lang, Bern 1986.

²⁸ Ph. Schmitz (Hg), *Macht euch die Erde untertan?* Echter, Würzburg 1981. Al. Ganoczy, *Theologie der Natur*. Benziger, Zürich 1982.

G. Friedrich, *Oekologie und Bibel*. Kohlhammer, Stuttgart 1982.

Ch. Derrich, *Merveilleuse création*. Téqui, Paris 1983.

J. Carmody, *Ecology and Religion*. Paulist Press, New York 1983.

W. Granberg-Michaelson, *A worldly spirituality*. Harper, S. Francisco 1984.

J. Illies, *Gottes Welt in unserer Hand*. Herder, Freiburg 1985.

G. Altner, *Schöpfung am Abgrund*, II izd. Neukirchener V., Neukirchen 1987.

G. Hesse (Hg), *Die Grünen und die Religion*, Athenäum, Frankfurt 1988.

²⁹ H. A. Gornik (Hg), *Damit die Erde wieder Gott gehört*, Christoforus, Freiburg 1986.

M. Rock, *Die Umwelt ist uns anvertraut*. Grünewald, Mainz 1987.

H. Ringeling, *Leben im Anspruch der Schöpfung*. Herder, Freiburg 1988.

Povijest je, nažalost, krenula drugim pravcem. Ono što je Bog stvorio bilo je »dobro« (Gen. 1.), ali ono što je čovjek izveo sa svojim okolišem bilo je zlo. To smo i sami osjetili na svojoj koži. Stoga je nastupila »Schöpfungskrise« (kako su to rekli njemački biskupi) i zato »sva stvorenja zajedno uzdišu... sve do danas« (kako se je žalio sv. Pavao, Rim 8, 22). Čovjek je postupao s prirodom ne kao s majkom nego kao maćehom. On nije htio biti njezinim partnerom već gospodarom. Mjesto da je čuva on ju je opljačkao, zagadio i gotovo uništio. »Stvorenje bijaše podvrgnuto ispraznosti, kako reče sv. Pavao, ne svojevrijedno nego od onoga koji ga je podvrgnuo« (Rim 8, 20). Ravnoteža je poremećena, edenska nevinost izgubljena, život na zemlji ugrožen. Đavao je u sve to upleo svoje prste, iskonski se je grijeh produžio u ekocidni grijeh.³⁰

Ipak se je našlo nekih ljudi (White, Kade, Cobb, Amery, Meadows) koji su za genocid okrivili Boga, odnosno kršćanstvo. Prema njima je Biblija izručila prirodu na milost i nemilost čovjeka, što je ovaj iskoristio i proveo masivno uništenje zemlje.³¹ Ocrnitelji kršćanstva time samo pokazuju da nisu čitali Bibliju u cjelini, a i ono što su pročitali krivo su razumjeli. Istina je da u knjizi Postanka piše da je Bog postavio čovjeka neka bude »gospodar« (Gen 1, 26) te da vlada »ribama u moru i pticama u zraku i svim živim stvorovima« (Gen 1,28), ali je odmah u slijedećem poglavlju sveti pisac protumačio što to znači biti gospodar i vladati stvorovima: »Jahve, Bog, uzme čovjeka i postavi ga u edenski vrt da ga obrađuje i čuva« (Gen 2, 15).

Prema tome, u očima Božjim biti gospodar i vladati zemljom znači: obrađivati i čuvati Eden sa svim njegovim živim i mrtvim blagom. Dakle, to »gospodstvo« označuje čuvanje i obrađivanje, ne samovoljno iskorištavanje i uništenje. Čovjek nije apsolutni gospodar nad zemljom — to ostaje uvijek i samo njezin Tvorac — on je jedino mandatar Božji te upravlja stvorenjima po Stvoriteljevim planovima i uz njegov blagoslov (Gen 1,28). A zašto je onda ekomena išla naopako? Upravo zato što se ljudi nisu držali naredaba Stvoriteljevih. Oni su svoju ekomenu pretvorili gotovo u ekološku pustaru.

Baštinici Biblije su dužni pravilno tumačiti njezine poruke. Dužni su »gospodariti« darom Božjim po Božjim namislama, tj. obrađujući ga nabolje i čuvajući sve njegove resurse. Nije čovjekov posao da podjarmi zemlju i liši je njezine svrhe. Slobodna stvorenja jesu ujedno sloboda i dika čovjekova (Rim 8, 21), a još više slava Stvoriteljeva.

Čim je svijet bio upozoren na ekološku katastrofu što nam se sprema, kršćani su se odmah svrstali u redove ekofila. Kristove crkve u SAD su još g. 1964. osnovale radnu grupu Faith-Man-Nature sa svrhom čuvanja prirode. Isusovac B. Brungs je 1967. osnovao institut za teološki susret sa znanošću i tehnologijom s istom namjenom. Papa Pavao VI je javno nastupio u istom smjeru pred organizacijom FAO (1970) i u poruci Konferenciji UN u Stockholmu g. 1972. Njemački su biskupi uputili pismo svojim vjernicima o njihovim ekološkim dužnostima s naslovom »Zukunft der Schöpfung — Zukunft der Menschheit« (1980),

³⁰ G. Schwab, *Der Tanz mit dem Teufel*. 12. izd. Sponholtz, Hameln 1979.

a malo zatim i austrijski episkopat s jednako značajnim naslovom »Solidarität mit der bedrohten Umwelt« (1984).

Ekumenski susret u Asizu se je ozbiljno posvetio ekološkim teškoćama svijeta. Kršćanska međunarodna organizacija Societas Ethica je toj temi posvetila već dva svoja kongresa (1975 i 1976).³² Franjevci su u Rimu utemeljili posebni Katolički ekološki institut (1987).³³ O ekološkom problemu su pisali i naši teolozi J. Radić, M. Biškup i A. Kusić.

Sadašnji papa Ivan Pavao II. uputio je svim katolicima posebnu poruku za Novu Godinu 1990. u kojoj ističe da je ekološka svijest pitanje morala, a ne samo politike i mode. Upozorava čitav svijet na njegove ekološke obaveze (*Osservatore Romano*, od 6. XII. 1989).

Katolički je svijet uvidio hitnu potrebu ekološke zaštite. Jednako tako i ostale religije. O tome nam može posvjedočiti i ovogodišnje zborovanje svih kršćana u Baselu (Švicarska, 1989). Profani svijet, znanost i politika također su složni u prihvaćanju promicanja ekološke akcije.³⁴ Još bi trebalo promotriti kako stvari stoje s etičkog stanovišta. I kao posljednje pitanje: gdje je rješenje ekološke krize?

RJEŠENJE JE U ČOVJEKU

U rješavanju ekološke krize glavnu ulogu igra sam čovjek. On je krizu stvorio i samo se po njemu ona može razriješiti. Kako? Na dva načina: putem ekološke svijesti i ekološke savjesti.

Da bi se čovjek pokrenuo, mora najprije izmijeniti svoju staru svijest. Bolje rečeno, mora stvoriti posve novu svijest o svom odnosu prema prirodi. Njegova stara shvaćanja o tom odnosu ne valjaju. Pokazala su se kriva i opasna. Treba izvršiti temeljiti zaokret i započeti sasvim iznova. Treba mu, kako kaže F. Capra, nova i duboka ekologija, a ne površna.

Stanovnici zemlje moraju, prije svega, shvatiti objektivnu svrhu same zemlje, a onda prema toj svrsi usmjeriti i svoje subjektivne ciljeve. Opći i glavni cilj mora biti: spas čovjeka i spas prirode! Svi se ostali ciljevi podređuju tome glavnome. Konkretni program spasavanja ekolozi zamišljaju različito, a pogotovo ekologisti. On ide od racionalnije i štedljivije upotrebe zemljinih resursa i energenata preko pametne industrijske i tehnološke proizvodnje pa do efektivnijeg korišćenja otpa-

³¹ Prije se je kršćanstvu predbacivalo da je neprijatelj znanosti, tehnike i napretka, a sad je najedanput u ime te iste znanosti, tehnike i napretka postao neprijatelj prirode.

³² U ekološku frontu su se uključile i kršćanske feministkinje. Pošto je naime žena »bliža prirodi«, ona će je i bolje čuvati. Stoga je jedna od njih, Mary Daly, skovala i jedan novi izraz »gynökology« (tako glasi naslov njezine knjige iz g. 1978).

³³ Naši su franjevci u Makarskoj utemeljili svoj ekofilski institut Planina i more (o. Jure Radić).

³⁴ Naravno, ne mogu biti složni u svim detaljima. Tako npr. u građenju nuklearnih centrala. Demokratski su krugovi više raspoloženi antinuklearno a konservativci i tehnokrati više pronuklearno.

daka (reciklaža). Dakako, u tom se programu ne smije zaboraviti ni sanacija dosadašnjih šteta i promašaja.

Promjena ekološke svijesti neće biti moguća bez pomoći pedagogije.³⁵ Odgoj mladih i starih u novoj ekološkoj svijesti mora početi već od malih nogu i biti sveobuhvatan, na međunarodnoj razini. Započeta odgojna akcija UNESCO-a (UNEP, IEEP) treba biti produbljena i proširena, a ekološko obrazovanje obligatno i programirano. Lijepo je taj program formulirala međunarodna konferencija u Bangalore (1985) riječima: — education by environment, — education about the environment i — education for the environment.

Dakako, pedagoški se postupak ne smije ograničiti samo na mladenačku dob. Ekološka kultura mora postati sastavni dio opće kulture i civilizacije. Novi i odgovorniji odnos prema prirodi spada unaprijed u existencijalnu, vjersku i moralnu obavezu čovječanstva.

Naime, ako nam svijest ne bi pratila i ekološka *savjest*, sve bi ostalo po starome. Uz ekopedagogiju i ekokulturu ide i ekomoral.³⁶ Bez čvrstih moralnih struktura ne bi koristila ni sva moguća poboljšanja ili ne znam kako radikalne promjene privrednih i društvenih struktura. Ekološka etika se smije pozvati i na zgodni slogan zelene akcije: »Misli globalno a djeluj lokalno« (Think globally and act locally). Misao bi lako mogla biti i globalna i planetarna i kozmička, ali bi ostala apstraktna i бесплодна ako joj se ne bi pridružila i lokalna konkretna akcija. A svaka je akcija vezana uz moral, pa i ekološka akcija. Moral ima kozmičke razmjere.

Ekolozi i ekologisti obično ne pomišljaju na moralne implikacije ekološke krize. Oni zaboravljaju da ljudsko djelovanje redovito ovisi o »biti« čovjeka, a ne samo o »činiti« ili »imati«. Ni jedna akcija neće donijeti trajni uspjeh bez etičke svijesti i savjesti. Stoga je uzaludno tražiti rješenja samo izvan moralne sfere: u novoj tehnologiji, u promjeni produkcijskih odnosa, u smjeni tehnokrata, u novoj generaciji stručnjaka, u državnom aparatu ili novim društvenim institucijama. I uz najbolje društvene odnose i uz efikasne administrativne zahvate i uz genijalne naučne koncepte i uza sve tehnološke novosti, ostat će neriješen glavni i temeljni problem: kako izmijeniti negativnu svijest čovjekovu u odnosu na prirodu?

-
- ³⁵ I. Furlan, *Pedagogizacija čovjekove okoline*. Škol. knjiga, Zagreb 1974.
L. Percher i dr., *Pédagogie de l'environnement*. Colin, Paris 1975.
³⁶ P. Kern i dr., *Pädagogik im Atomzeitalter*. Herder, Freiburg. 1982.
W. Korff, *Technik, Oekologie, Ethik*. Bachem, Köln 1982.
D. Birnbacher, *Oekologie und Ethik*. Reclam, Stuttgart 1983.
P. Schöfer, *Umwelt — Herausforderung zur Umkehr*. Bernward, Hildesheim 1984.
P. C. Beltrao, *Ecologia umana e valori etico-religiosi*. Gregoriana, Roma 1984.
A. Auer, *Umweltethik*. Patmos, Düsseldorf 1984.
Ph. Schmitz, *Ist die Schöpfung noch zu retten?* Echter, Würzburg 1985.
B. Scoeckle, *Wörterbuch der ökologischen Ethik*. Herder, Freiburg 1986.
D. M. Bauer, G. Virt, *Für ein Lebensrecht der Schöpfung*. O. Müller, Salzburg 1988.
K. Bayertz (Hg), *Oekologische Ethik*. Schnell, München 1988.

To je pak mogućnost i zadatak ekološke etike. Stoga se isplati upoznati pozicije kršćanskog morala u rješavanju ekološke krize:

- sve što je stvoreno jest sveto, dobro i lijepo. Izišlo je iz ruke Božje.
- čovjek je odgovoran za sva nerazumna stvorenja na zemlji,
- on mora živjeti u skladu s prirodom i njezinim zakonima,
- ekocid je teški zločin protiv čovječanstva, prirode i njezina Tvorca,
- čovjek nema moralno pravo učiniti sve ono što mu je fizički moguće,
- profit ne može biti glavni niti jedini cilj privrede,
- ne samo naš, i budući naraštaji imaju pravo na život, mi im ga ne smijemo uskratiti,³⁷
- moramo uzeti u obzir i one koji već sada oskudijevaju u hrani, energiji, izvorima, sredstvima i higijeni,
- troškovi ekološke reforme idu na račun bogatih industrijskih zemalja (koje su dosad izvukle i najveću korist od prirodnih resursa),
- živjeti u skladu s prirodom, čuvati je unapređivati moralna je obaveza svih ljudi,
- o toj moralnoj obavezi moraju voditi računa sve države, sva društva i sva zakonodavstva (nacionalna i internacionalna),
- askeza u korištenju zemaljskih dobara je i ekološki zakon. To od nas traže i četiri stožerne kreposti.³⁸

Stoga možemo u potpunosti prihvatiti zaključak prof. Biskupa: »Čovjek treba shvatiti da je priroda sa svojim dobrima ipak ograničena i da se s njima treba služiti razborito i s puno odgovornosti... Kod svih mora biti živa svijest da čovjek spasavajući prirodu spašava sebe i druge«³⁹

Čuvanje okoliša te zaštita i unapređenje životne sredine vodit će do poboljšanja kvalitete ljudskog življenja. Briga o prirodi će nam se isplatiti jer će nas osloboditi od ekološke opasnosti i existencijalnog straha.⁴⁰ No, i kad nam ne bi prijetila nikakva ekološka katastrofa, naša majka i hraniteljica Zemlja vrijedna je našeg poštovanja i ljubavi. Ako smo pak postali tako samoživi egoisti da znamo ljubiti samo cno što nam je korisno, držimo se barem lozinke Arica-pokreta: »Trebalo ljubiti zemlju prije nego bude kasno!«

Iz svega što smo rekli jasno je da je ekologija veoma potrebna znanost a ekološki pokret zaista koristan i pozitivan. Za pametna čovjeka ekologija ne može biti »subverzivna znanost« niti zeleni pokret »neprijatelj« države.⁴¹ Ekološka fronta i neki drugi alternativni pokreti mogu donijeti nove poglede i mnogo dobra svijetu i ovom našem okoštalom društvenom poretku. I kršćanin može mirne duše prihvatiti Lorkin stih: »Zeleno, kako te volim, zeleno« (Verde, que te quiero, verde).

³⁷ Kao što ga nama nisu uskratili ni naši pređi.

³⁸ M. Rock, *Die Umwelt ist uns anvertraut*. Grünewald, Mainz 1987.

³⁹ M. Biskup, Spasavanje svijeta: ekološki problemi (*Bogosl. Smotra*, br. 4, g. 1982, str. 592).

⁴⁰ Th. S. Derr, *Ecologia e liberazione umana*. Queriniana, Brescia 1974.

⁴¹ Kako to piše u službenom udžbeniku Više škole za unutrašnje poslove Jugoslavije, što su sada odlučili izbrisati iz navedenog priručnika (*Slob. Dalmacija*, 1. XI. 1989).

Stoga, upravo iz te ljubavi prema zelenome moramo upozoriti i na neke pretjeranosti koje prijete zelenom pokretu.⁴² Prva je opasnost da zeleni ne postanu politički »zelenashi«. Ako urođenu ljubav čovjeka prema njegovoj životnoj sredini pokušaju iskoristiti u bilo koje političke svrhe, samo će zlorabiti simpatije svojih iskrenih privrženika. Politikanstvo će ih odvesti na stranputicu, pogotovo ako bi se još služili »revolucionarnim« metodama.

Nekima je ekologija postala nova religija, što očito vodi u pseudoreligioznost. U ekologiji se može tražiti spas, ali ne onaj metafizički. Drugima prijete opasnost da ekologiju potpuno ideologiziraju. Od nje stvaraju novog idola i tehnokratskog tiranina. Ako bismo zdravoj mladici ekologije nakalamili bilo kakve bolesne navrtke (politikanstvo, revolucionarstvo, ljevičarenje, ideologizaciju, tehnokraciju, protukršćanstvo i sl.), dobili bismo samo jednu ideologiju — zapravo ideokraciju — više. I ništa drugo.

Zaključno: kao kršćani pozdravljamo ekologiju i ekološki pokret. Posebno se radujemo rastu ekološke svijesti, a očekujemo i procvat ekološke savjesti. Ekološka svijest je u skladu s planovima Tvorca neba i zemlje, a ekološka savjest u skladu s njegovom voljom, na dobro svih stvorenja. Zauzimanje za svestrani prosperitet ekomene naša je moralna dužnost. Vruće želimo da ekološki pokret ostane u okviru svoje humane kompetencije te da se ne dopusti zavesti sirenskim parolama dnevne politike i pomodarstva.

THE CHRISTIAN AND ECOLOGY

Summary

A serious ecologic crisis is urging several ideologic, technologic, politic and moral problems. As the Christians we are glad of the awakened ecologic consciousness and are expecting the awakening of the ecologic conscience too. The solution of ecologic problems namely lies ultimately at the level of ecologic consciousness and conscience. Our sincere desire is the environmental movement be really successful and persist without ideological, political and technocratic deformities.

⁴² F. Giovannini i dr., *Le culture dei verdi*. Dedalo, Bari 1987.